

บทที่ 1

การปฏิวัติ 2475 : ข้อเสนอเบื้องต้น

อุบัติเหตุทางสังคมการเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2475 หรือที่เรียกกันว่า "การปฏิวัติ 2475" นั้น นับเป็น ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่วงวิชาการทั้งสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ต่างให้คำจำกัดความ วิเคราะห์ความ รวมทั้งเสนอข้อสรุปและแนวคิดที่เชื่อมโยงมาถึงการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน แนวคิดของแต่ละฝ่ายย่อมมีข้อมูลแสดงเหตุผลสนับสนุนและวิธีการมองปัญหาของสาขาวิชาเฉพาะตน

งานเขียนที่เกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 นั้นมิได้มีแต่ที่เป็นผลงานทางวิชาการเท่านั้น หากแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันที่ 24 มิถุนายน เมื่อ 55 ปีก่อนนั้น เป็นที่สนใจของบรรดาผู้คนในแวดวงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักคิดนักเขียนอิสระ นักกฎหมาย ตลอดจนนักสังเกตการณ์ทางการเมือง บุคคลกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ครั้งนั้น ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม มากหรือน้อย และคนรุ่นหลังที่มิได้มีส่วนรู้เห็นกับสถานการณ์ครั้งนั้น หากทว่ามีความสนใจและอาศัยข้อมูลที่มีอยู่หรือที่ถ่ายทอดสืบกันมาทำให้สามารถประมวลเรื่องราว นำเสนอให้ได้รับรู้กันทั่วไป

ดังนั้นเรื่องราวของการปฏิวัติ 2475 จึงมีทั้งรูปของบันทึกเหตุการณ์ โดยกลุ่มผู้ที่มีบทบาทโดยตรงหรือมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้น¹ งานเขียนประเภทนี้จำเป็นที่ผู้อ่านจะต้องใช้วิจารณญาณด้วยความระมัดระวัง ระยะเวลา ภาวะวิสัย อคติวิสัยของตัวผู้เขียน เป็นสิ่งที่ผู้อ่านต้องคำนึงถึงเป็นเบื้องต้น นักคิดนักเขียนอิสระเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจ และถ่ายทอดหรือเสนอความเห็น ประกอบคำอธิบายเรื่องการปฏิวัติ 2475 งานเขียนของกลุ่มนักเขียนอิสระนี้ก็เช่นเดียวกันคือ มีทั้งผู้เขียนที่เป็นนักสังเกตการณ์ทางการเมืองในยุคสมัยนั้น² ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักหนังสือพิมพ์หรือทำหน้าที่ติดต่อสื่อสารกับสื่อมวลชนขณะนั้น กับอีกกลุ่มหนึ่งเป็นนักเขียนอิสระในยุคสมัยต่อมา³ งานเขียนของกลุ่มนักคิดนักเขียนเหล่านี้ มักจะออกมาในรูปของบันทึกความจำ สารคดีทางการเมือง หรือประวัติเหตุการณ์แห่งยุคสมัย วิธีการนำเสนอมักจะเป็นการบรรยายความโดยสอดแทรกความคิดเห็นของผู้เขียนมากกว่าที่จะใช้หลักวิชา

การศึกษาและนำเสนองานที่เกี่ยวกับประเด็นการปฏิวัติ 2475 ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบระเบียบ โดยอาศัยการวิเคราะห์หรือทฤษฎีการศึกษาตามแต่ละสาขาวิชานั้น เพียงจะได้รับความสนใจและกระทำกันแพร่หลายในหมู่นักการศึกษาและนักวิชาการแขนงต่าง ๆ เมื่อสองทศวรรษที่ผ่านมา

ผลงานทางวิชาการที่นำเสนอ มีทั้งที่เน้นกรณีศึกษาเรื่องปฏิวัติ 2475 โดยตรงหรือที่คาบเกี่ยวเชื่อมโยงกัน⁴ กับอีกกลุ่มหนึ่งที่กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นในส่วนที่เป็นปริบททางประวัติศาสตร์ คืออธิบายเรื่องการปฏิวัติ 2475 ในฐานะที่เป็นจุดเปลี่ยนของยุคสมัย เป็นจุดกำเนิดของระบบการปกครองใหม่ จากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นประชาธิปไตยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ งานที่อาศัยกรอบการศึกษาดังกล่าวนี้นักจะออกมาในรูปของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย⁵

ผลงานของผู้เขียนกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้ได้ข้อสรุปในรูปของนানাทัศนะที่ว่าด้วยการปฏิวัติ 2475 ซึ่งมีผู้ทำการศึกษาและวิพากษ์วิจารณ์ไว้ในระดับหนึ่งแล้ว⁶ อย่างไรก็ตามงานเขียนที่เกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 ไม่ว่าจะเน้นในประเด็นใดภาพรวมที่ได้จากการประมวลผลการศึกษา สามารถจำแนกเนื้อหาได้เป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นสาเหตุของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนที่ว่าด้วยการก่อตัวหรือขบวนการของผู้คิดทำปฏิวัติ และส่วนสุดท้ายคือผลที่เกิดจากการปฏิวัติ

1. สาเหตุของการปฏิวัติ มีสาระโดยสรุป 3 ประการ คือ

1.1 ภายในประเทศประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก มูลเหตุดังกล่าวทำให้รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดดุลในบัญชีบดุลรายรับรายจ่ายแผ่นดิน และมาตรการที่รัฐบาลเลือกใช้ก็คือการตัดทอนรายจ่ายและจัดหารายได้เพิ่มด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ดุลยภาพข้าราชการ ยุบหน่วยงานบางกรมกอง ขึ้นภาษีและเพิ่มประเภทภาษี ที่สำคัญคือภาษีเงินเดือน ซึ่งข้าราชการส่วนใหญ่เห็นว่ารัฐบาลไม่มีความเป็นธรรม เลือกลงปฏิบัติ รัฐบาลควรที่จะเพิ่มภาษีรายได้ทั่วไป ไม่เฉพาะแต่เงินเดือน แต่ควรเพิ่มภาษีทุนทรัพย์ด้วย⁷ กล่าวกันว่ามาตรการที่รัฐบาลกำหนดขึ้นในครั้งนั้น ทำให้เกิดรอยร้าวระหว่างข้าราชการกับผู้ปกครอง เพราะโดยทั่วไปไม่มีความรู้สึกกันว่า รัฐบาลแสดงเจตนาที่

จะพิทักษ์ผลประโยชน์ของฝ่ายตนคือกลุ่มเจ้านายเป็นสำคัญ⁸ มูลเหตุเรื่องเศรษฐกิจในส่วนที่เป็น
มาตรการแก้ไขปัญหาของฝ่ายรัฐบาล ถือได้ว่าเป็นการเพิ่มชนวนแห่งความไม่พึงพอใจซึ่งมีอยู่แล้ว
ให้มีความรุนแรงยิ่งขึ้น และเป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งแสดงถึงความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาลสมบูร-
ณาญาสิทธิราชย์

1.2 ปัญหาการปฏิบัติระหว่างกลุ่มสถานภาพภายในสังคม อันนำมาสู่ความขัดแย้ง
ส่วนบุคคล ในประเด็นนี้ได้รับการอธิบายว่า สภาพของสังคมไทยในขณะนั้นมีความเหลื่อมล้ำกัน
ระหว่างคน 2 กลุ่มคือ เจ้ากับราษฎรสามัญ ผลงานที่เขียนถึงเรื่องนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ระบบ
ราชการภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้เอื้อประโยชน์และให้สิทธิพิเศษกับ
กลุ่มเจ้าอย่างชัดเจน ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในคณะรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้วนแล้วแต่เป็นเจ้านาย ตั้งแต่ระดับคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินหรือภิ-
รัฐมนตรีสภา เสนาบดี ผู้บัญชาการฝ่ายทหาร ฯ และเมื่อยามที่ประเทศเกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ
ผลกระทบต่าง ๆ กลับมาตกที่กลุ่มข้าราชการสามัญชน ไม่ว่าจะเป็นการจำกัดการเลื่อนขั้นเลื่อน
ตำแหน่ง การไม่ได้ขึ้นเงินเดือน การลดข้าราชการ ตลอดจนการรับภาระภาษีเพิ่ม ในขณะที่กลุ่ม
เจ้านายเป็นกลุ่มที่อยู่อย่างสุขสบายในสังคม นอกจากจะไม่เสียประโยชน์แล้ว เจ้านายบางพระองค์
ยังได้รับการปูนบำเหน็จรางวัล⁹ เช่นการเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง เป็นต้น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้
ให้กลุ่มบุคคลที่มีความคาดหวังสูง ทั้งที่เป็นความคาดหวังส่วนตัว และที่เป็นความคาดหวังที่จะเห็น
ประเทศชาติก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศอื่น ๆ เริ่มทวีความไม่พึงพอใจและความคับข้องใจมากขึ้น
เป็นลำดับ¹⁰

ในประเด็นนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวอย่างกรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้ากับสามัญชน
มักจะจำกัดเฉพาะกลุ่มผู้นำ ซึ่งต่อมาก็คือผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในที่สุด อาทิ ความ
ขัดแย้งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ อัครราชทูตไทยประจำ
กรุงปารีส¹¹ ถึงขนาดมีการฟ้องร้องมาถึงเมืองไทย ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทหารที่ได้รับการศึกษา
สมัยใหม่ กับกลุ่มทหารที่เป็นพระราชวงศ์ ตัวอย่างในเรื่องนี้มีพระยาพหลพลพยุหเสนา และ
พระยาทรงสุรเดช เป็นตัวแทนของทหารสามัญชนโดยยกกรณีพระยาพหลฯ ถูกกองทัพภายใต้การ
ควบคุมของทหารพระราชวงศ์ ปฏิเสธแผนงานที่น่าเสนอ ซ้ำยังถูกลดขั้นยศและตัดเงินเดือน¹²

การเป็นผู้ถูกกระทำในกรณีต่าง ๆ นี้ได้สร้างความหวังใจแก่พระยาพลฯ ที่มีต่อพระราชวงศ์เป็นอย่างยิ่ง จนเป็นมูลเหตุจูงใจให้เข้าร่วมทำการปฏิวัติ ในกรอบคำอธิบายถึงความไม่พึงพอใจของกลุ่มทหารนี้ กรณีพระองค์เจ้าบวรเดชหลุดลอกจากการราชการ เพื่อประท้วงการถูกปฏิเสธรื้อถอนเงินเดือนทหาร ซึ่งนับเป็นกรณีตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในผลงานทางวิชาการเกือบทั่วไป และนำไปสู่ข้อสรุปอีกแนวหนึ่งคือ เรื่องความแตกแยกภายในกองทัพ ตลอดจนความบาดหมางในกลุ่มพระราชวงศ์ด้วยกัน อย่างไรก็ตามประเด็นเรื่องความขัดแย้งยังได้รับคำอธิบายเชิงอุปมาอุปไมย ในภาพรวมของความขัดแย้งระหว่างขุนนางกับเจ้า¹³ โดยเปรียบเทียบตั้งเสนาบติกลุ่มเจ้านายในสมัยพระปกเกล้าฯ ว่า เหมือนกับการย่อนอดีตผู้สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทั้งหมดนี้คือความไม่พึงพอใจส่วนบุคคลซึ่งส่งผลมายังระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในที่สุด

1.3 การเรียกร้องสิทธิในการปกครองประเทศ ความต้องการเปลี่ยนระบบการเมืองให้เป็นระบอบประชาธิปไตย หรือที่ใช้คำอธิบายอีกแบบหนึ่งว่าปัญหาในการปรับตัวของระบบการเมืองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในอันที่จะขยายขอบเขตของการให้ข้าราชการและประชาชนเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจ และร่วมใช้อำนาจทางการเมือง¹⁴ ในประเด็นเรื่องความคิดปฏิกิริยาต่อระบบการเมืองเดิมนี้ ไม่ว่าจะพิจารณาจากกลุ่มของผู้เรียกร้อง หรือฝ่ายผู้นำที่แสดงความคิดเห็นแย้ง มักจะได้รับคำอธิบายที่ตรงกันอย่างน้อยหนึ่งว่า สิ่งเหล่านี้มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสียงเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญและรัฐสภามีมาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้รับการสนองตอบจากฝ่ายผู้ปกครอง ด้วยเหตุที่การมองปัญหาบ้านเมืองของแต่ละฝ่ายมีความแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในบางยุคสมัย ความเปลี่ยนแปลงก็คือการจัดระบบระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินให้ทันสมัยขึ้น แต่ในบางช่วงเวลาผู้ปกครองกลับมิได้นำพาเสียงเรียกร้อง ทำให้เกิดความชะงักงันทางการเมือง¹⁵ ในขณะที่ความคิดประชาธิปไตยงอกงามขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาถึงจุดอับเมื่อคราวเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ การปฏิวัติโดยกลุ่มข้าราชการสามัญชนในปี 2475 จึงกลายเป็นอุบัติเหตุที่มีอาจจะหลีกเลี่ยงได้

ข้อสังเกตในประเด็นความเคลื่อนไหวของกลุ่มความคิดปฏิกิริยาก็คือ ผลงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะให้คำอธิบายเป็นแนวเดียวกันว่า เสียงเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญนั้นเริ่มแต่ปี พ.ศ. 2427 กลุ่มตัวอย่างที่หยิบยกมาประกอบคำอธิบายเรื่อง “หน่อแห่งการเปลี่ยนแปลง” เริ่มเหมือนกันที่

กลุ่มเจ้านายและข้าราชการที่ทราบบังคับมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน เมื่อ ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2427) เทียนวรรณนักเขียนอิสระซึ่งแสดงความเห็นเรื่องสิทธิและฐานะ ความสำคัญของราษฎร กลุ่มนายทหารผู้คิดการกบฏเมื่อปี พ.ศ. 2454 (กบฏ ร.ศ. 130) และ จบลงที่กลุ่มนักเรียนไทยในต่างประเทศ หรือบางแห่งอาจใช้ในความหมายที่ไม่ชัดเจน เช่น กลุ่มผู้ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามงานเขียนเรื่องปฏิวัติ 2475 ส่วนใหญ่ จะเน้นความสำคัญของกลุ่มนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส¹⁶ ซึ่งเป็นประเทศแม่บทของ ระบอบประชาธิปไตย

การย้ำความสำคัญของกลุ่มนักเรียนนอกในฐานะผู้เผยแพร่อุดมการณ์ประชาธิปไตยจาก ประเทศตะวันตกมาสู่สังคมไทย และยังเป็นผู้กระทำการล้มล้างระบบการปกครองเดิมนั้นชวนให้ เกิดมโนทัศน์ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี 2475 สืบเนื่องมาจากความเคลื่อนไหวอย่างเป็น กระบวนการของกลุ่มนักเรียนนอกแต่เพียงกลุ่มเดียว ความคิดปฏิภริยาหรือปัญหาต่างๆ ที่กล่าวถึง ก่อนหน้านั้น เป็นเพียงการให้ภาพประกอบของบรรยากาศภายในสังคมไทยก่อนหน้าปี 2475 กระนั้นหรือ คำถามในทำนองนี้ได้มีนักวิชาการหลายท่านพยายามที่จะหาคำตอบและให้คำอธิบาย ที่แตกต่างกันออกไป อาทิ อธิบายว่า “รากเหง้าของความต้องการประชาธิปไตยนั้น หาได้เกิดขึ้น เมื่อนักเรียนไทยในยุโรปประชุมกันจัดตั้งคณะราษฎรไม่ แต่กระแสแห่งความคิดทางด้านนี้ได้เริ่ม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และได้ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับนับแต่บัดนั้นมา”¹⁷ นอกจากนั้นยังมีนัก วิชาการบางท่านได้ศึกษาเรื่องราวของปฏิวัติ 2475 โดยตั้งข้อสังเกตใหม่ว่า “การขยายตัวของ การวิพากษ์วิจารณ์สถาบันหลักของระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนเป็นเหตุให้ระบบ ดังกล่าวสิ้นสุดลงนั้น ถือกำเนิดขึ้นและพัฒนาอย่างไร”¹⁸ ข้อสรุปที่ให้ไว้ก็คือ “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นการกระทำที่มีการปูพื้นฐานทางอุดมการณ์พอสมควร”¹⁹ หากแต่เมื่อ พิจารณาถึงข้อมูลที่ใช้นับสนุนคำตอบข้างต้นกลับพบว่ากลุ่มความคิดปฏิภริยาต่อระบบเก่า นั้นยังคงเป็นกลุ่มเดียวกันที่อ้างถึงในผลงานอื่น ๆ กล่าวคือ คณะเจ้านายและข้าราชการ ร.ศ. 103 เทียนวรรณ / ก.ศ.ร. กุหลาบ และกบฏ ร.ศ. 130

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากข้อจำกัดของกรอบข้อมูลก็คือ เสียงสะท้อนของคนกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็น ตัวแทนการเรียกร้องจากประชาชน หรือเป็นความคิดอิสระซึ่งผู้นำประเทศให้ความสำคัญในระดับ

ใด แนวคิดดังกล่าวมีผู้เข้ารับหรือเป็นแนวร่วมมากน้อยเพียงใด หรือทั้งหมดนี้เป็นเพียงกระแสความคิดหนึ่งในสังคมไทย บทความของเทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ ในหนังสือตุลวิภาค พจนกิจ ศิริพจนภาค และสยามประเภท ไม่มีน้ำหนักเพียงพอที่จะใช้อธิบายความเคลื่อนไหวที่ประสานกันระหว่างคนนอกระบบกับคนในระบบ ยิ่งเมื่อส่วนของคำอธิบายที่ว่าด้วยบทบาทและขบวนการของกลุ่มคณะราษฎร ได้รับการตอกย้ำในฐานะผู้นำความคิดประชาธิปไตยและผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เสียงสะท้อนจากประชาชนก็ดูจะเป็นภาพที่ลางเลือนลงทุกที

2. ขบวนการและแผนการดำเนินงานของคณะราษฎร

บันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ พลิกโฉมประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญนั้น ได้รับการบรรยายจากทุกแหล่งข้อมูลตรงกันว่า เป็นการกระทำของกลุ่มบุคคลที่มีชื่อเรียกว่า “คณะราษฎร”

สาระโดยสรุปจากผลงานที่เขียนเกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 ในส่วนที่กล่าวถึง “คณะราษฎร” ก็คือ คณะราษฎรเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มนักเรียนไทยในยุโรป ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงในการไปศึกษาต่อระดับปริญญาต่างประเทศ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น กระแสความคิดและความเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยในยุโรปมีอยู่สูงมาก เนื่องจากมีการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นแทนที่ในหลาย ๆ ประเทศ อาทิ เยอรมัน รัสเซีย ออสเตรเลีย และตุรกี เป็นต้น สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้นักเรียนไทยเหล่านั้นเกิดความตื่นตัวซึ่มีขบับบรรยากาศประชาธิปไตยด้วยความรู้สึกประทับใจ และนำไปสู่ความคิดเปรียบเทียบกับสภาพการณ์ในเมืองไทยซึ่งพวกเขาเห็นว่ายังมีความล้าหลังอยู่มาก ประกอบกับได้รับข่าวสารเกี่ยวกับนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปรียบถึงความเจริญรุ่งเรืองในสังคมตะวันตกกับความล้าหลังในสังคมไทยได้นำมาสู่ข้อสรุปว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาที่ป่วน เพราะฉะนั้นจึงเห็นควรที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยเฉกเช่นในอารยประเทศ

การสนทนาปัญหาบ้านเมืองของกลุ่มนักเรียนไทยครั้งนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ดินแดนแห่งการปกครองแบบสาธารณรัฐ และเป็นที่ตั้งของสถาบันการศึกษาทาง

กฎหมายที่ลือชื่อ ซึ่งมีนักเรียนไทยคนหนึ่งได้เข้ารับการศึกษาและได้กลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในระดับมันสมองของกลุ่มผู้คิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง นักเรียนไทยผู้รู้จักกันในนาม นายปรีดิพนมยงค์

กลุ่มผู้ก่อตั้งคณะราษฎร หรือที่เรียกว่ากรรมการคณะราษฎรมีทั้งหมด 7 คน นับจากผู้เข้าร่วมประชุมครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ณ หอพักแห่งหนึ่งของถนนซอมเมอร์-ราดร์ด์ (Rue du Sommerard) โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมครั้งแรก 7 คน คือ (1) ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุนอดีตผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ขณะนั้นเป็นนักเรียนกฎหมาย (2) ร.ท. แปลก ชิตตะสังคะ (หลวงพิบูลสงคราม) นักเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส (3) ร.ท. ทศนัย มิตร์ภักดี นายทหารกองหนุนศึกษาวิชานายทหารม้ายานเกราะฝรั่งเศส (4) นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ (5) นายตัว ลพานุกรม อดีตนายสิบตรีทหารอาสาเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง สำเร็จวิชาวิทยาศาสตร์จากสวิสเซอร์แลนด์ (6) หลวงศิริราชไมตรี (จรรยา สิงหเสนี) อดีตนายสิบตรี ทหารอาสาอีกคนหนึ่ง เคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยทูตไทยในปารีส และ (7) นายปรีดิ พนมยงค์ นักเรียนกฎหมายในปารีส ได้รับเลือกเป็นประธานชั่วคราวของที่ประชุม

วัตถุประสงค์ในการรวมตัวของคณะราษฎร คือ มุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดและกำหนดแนวทางการบริหารประเทศด้วยหลัก 6 ประการ

การเตรียมงานของคณะราษฎรในระยะเริ่มแรกนั้น มุ่งที่การหาสมาชิกร่วมอุดมการณ์ โดยมอบหมายให้กรรมการแต่ละคนชักชวนและเลือกสรรคนเข้าเป็นสมาชิก สมาชิกคณะราษฎรแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ ประเภทที่ (1) ได้แก่บุคคลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกก่อนวันลงมือยึดอำนาจ ต้องมีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น เก็บความลับได้ดี ประเภทที่ (2) คือคนที่ จะชักชวนเมื่อจะลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจ เพื่อเป็นกำลังให้คณะราษฎร ประเภทที่ (3) คือคนที่ จะได้รับการชักชวนในวันลงมือยึดอำนาจนั่นเอง

งานเขียนที่มุ่งประเด็นการศึกษาเรื่องคณะราษฎร ต่างสรุปเหมือนกันว่าคณะราษฎรสามารถจัดตั้งและขยายสมาชิกออกไปได้เรื่อย ๆ ทั้งราษฎรสามัญ และเชื้อพระวงศ์ รวมทั้งผู้นำ

มวลงชน²⁰ อาทิ นายทวี บุญเกิด นักศึกษาวชิราวุธ นายบรรจง ศรีจรูญ มุสลิมไทยจาก อียิปต์ ร.ต. สินธ์ กมลนาวิน (หลวงสินธุสงครามชัย) นักเรียนนายเรือจากเดนมาร์ค นายถวัติ ฤทธิเดช ผู้นำกรรมกร เป็นต้น และหลังจากที่กลุ่มผู้ก่อการนี้เดินทางกลับมาประเทศไทย เมื่อแต่ละคนได้เข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพตามวิชาที่ได้เรียนมา การดำเนินการหาสมาชิกก็ได้ขยายออกไปเรื่อย ๆ ในประเด็นเรื่องการเผยแพร่อุดมการณ์ประชาธิปไตยนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับการเขียนยกย่องว่าเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการเร่งเร้าให้นักศึกษาและผู้สนใจการเมืองหันมาเอาใจใส่ในกิจการของประเทศชาติ ราษฎรผู้ถูกปกครองใคร่ได้มีปากเสียงในการปกครองบ้านเมือง ความรู้สึกอยากปกครองตนเองจึงเกิดมีมากขึ้น²¹ ส่วนสมาชิกคณะราษฎรที่สำเร็จวิชาการศึกษาต่าง ๆ นั้น หลังจากที่ได้รับบารจเข้าสู่สังกัดกรมกองตามความสามารถเฉพาะด้านแล้ว นายทหารคณะราษฎรก็เริ่มชักชวนเพื่อนทหารเข้าร่วมขบวนการ หากทว่านายทหารเหล่านี้เป็นเพียงกำลังส่วนน้อยในกองทัพ ทั้งยังมีได้อยู่ในระดับควบคุมกำลังสำคัญ เงื่อนไขและข้อจำกัดในขณะนั้น จึงมีอาจจะลงมือปฏิบัติการใด ๆ ได้

แผนงานปฏิวัติยึดอำนาจเริ่มก่อรูปชัดเจนขึ้น เมื่อคณะราษฎรสามารถชักชวนนายทหารชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีบทบาทสำคัญในกองทัพให้เข้าร่วมกระบวนกรได้สำเร็จ อาทิ พันเอกพระยาพลพล พหลโยธิน (พจน์ พหลโยธิน) รองจเรทหารบก พันเอกพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารโรงเรียนนายร้อยทหารบก พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ผู้อำนวยการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก นายทหารทั้ง 3 ท่านนี้ ล้วนแล้วแต่จบการศึกษาวชิราวุธจากประเทศเยอรมัน และยังมีความคิดเห็นพ้องกันคือ ไม่พอใจระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต้องการให้ประเทศไทยเปลี่ยนระบอบการปกครอง เมื่อได้รับคำชักชวนจากสมาชิกคณะราษฎร จึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

ปัญหาในการรวมพลยึดอำนาจเมื่อปี พ.ศ. 2475 ได้รับการเปิดเผยในภายหลังว่า มีข้อจำกัดด้านกำลังทหาร เพราะนอกจากทหารปืนใหญ่ในบังคับบัญชาของพันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ และกำลังอีกเล็กน้อยในความควบคุมของพันตรีหลวงทัศนัย และพันตรีหลวงพิบูล แล้วคณะราษฎรก็แทบจะหากำลังสนับสนุนจากแหล่งอื่น ๆ ไม่ได้เลย พระยาทรงสุรเดช เสนาธิการฝ่ายวางแผนยึดอำนาจ จึงแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการปกปิดเรื่องกำลังที่แท้จริงไว้เป็นความลับ และได้ออกอุบายให้ทหาร

ตามสังกัดกรมกองต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ได้มารวมตัวกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า วิธีการที่ใช้ เช่น ติดต่อไปยังผู้บัญชาการหน่วยทหารราบ 2 หน่วย และทหารช่างอีก 1 หน่วย ให้มาซ้อมรบให้นักเรียนนายร้อยชม ฝ่ายผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยก็ได้รับการติดต่อให้นำนักเรียนนายร้อยมาชมการซ้อมรบ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่วนของการใช้กำลังเข้าคุมพื้นที่หรือยึดกรมทหารก็มีที่กรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ ณ ที่นี้ นายทหารผู้ก่อการของคณะราษฎร และนายทหารอื่น ๆ อีกราว 10 คน ได้เข้าทำการยึดคลังแสงและส่งเคลื่อนกำลังทหารในกรมนี้ให้มารวมกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้า โดยอ้างว่าเกิดจลาจล²² ฝ่ายทหารเรือภายใต้การนำของหลวงสินธุสงครามชัย และหลวงศุภชลาศัย ก็ได้ใช้กลอุบายแบบเดียวกันบุกกองพันนาวิกโยธินและลวงให้ทหารเรือยกกำลังมาสมทบปราบปรามการจลาจล อาศัยวิธีการอันแยบยลของฝ่ายผู้วางแผน บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้าเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 จึงคลาคร่ำไปด้วยกำลังทหารจากเหล่าและกรมกองต่าง ๆ มาประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน และเมื่อแผนปฏิบัติการจัดจากกองกำลังของคณะปฏิวัติเป็นไปตามเป้าหมาย พระยาพหลฯ จึงได้กล่าวประกาศยึดอำนาจการปกครองต่อหน้าบรรดาทหารพร้อมทั้งขอความร่วมมือให้ปฏิบัติตามคำสั่งของคณะราษฎร จากนั้นนายทหารผู้ก่อการก็ได้แยกย้ายกันเข้าควบคุมกรมกองทหาร แทนผู้บังคับบัญชาเดิมและเพื่อให้ปฏิบัติการของคณะราษฎรสัมฤทธิ์ผล จึงให้มีการแยกย้ายกำลังทหารส่วนนี้เข้าคุมจุดสำคัญต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ เช่น สถานีรถไฟ สถานีวิทยุ พระบรมมหาราชวัง ฯ

สาระโดยสรุปของเหตุการณ์ในวันเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า การยึดอำนาจครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ กระทำได้อย่างง่ายดายโดยอาศัยกำลังทหารเป็นหลัก ประกอบกับได้วางแผนอย่างรอบคอบในการป้องกันการต่อต้านจากฝ่ายรัฐบาล โดยการควบคุมบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไว้เป็นตัวประกัน อาทิ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ประธานอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีมหาดไทย ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ก็มีพระบรมวงศานุวงศ์อีกสองพระองค์ คือ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้ากรมพระยาตำราภิบาล สมเด็จพระนริศรานุวัดติวงศ์ ส่วนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ถูกควบคุมตัวก็มี เช่น พลโทพระยาสิทธิราชเดโชชัย เสนาธิการทหาร พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน และพระยาอชิรพันธ์ประกาศ อธิบดี

กรมตำรวจ และเพื่อมิให้บุคคลอื่น ๆ ของฝ่ายรัฐบาล หรือที่คิดสนับสนุนรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกัน คณะผู้ก่อการยึดอำนาจจึงใช้วิธีตัดการสื่อสารคมนาคมทุกรูปแบบ เช่น ตัดสายโทรเลข โทรศัพท์ ตลอดจนวางกำลังไว้ตามจุดสื่อสารสำคัญ ๆ เช่น ที่กรมไปรษณีย์กลาง เป็นต้น อาศัยการปฏิบัติตามขั้นตอนดังกล่าว คณะราษฎรจึงสามารถทำการปฏิวัติได้สำเร็จ อำนาจในการปกครองประเทศไทยในช่วงเวลานั้นตกอยู่ในมือของนายทหารสามท่านคือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิอาคเนย์ ซึ่งมีอำนาจสั่งการได้ทั่วเขตพระนคร

เหตุการณ์ที่เรียกว่า ปฏิวัติ 2475 เสร็จสิ้นลงด้วยดีเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยอมเสด็จนิวัตพระนครในวันที่ 26 มิถุนายน ทรงลงพระปรมาภิไธยให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน และทรงนิรโทษกรรมแก่ผู้ก่อการทั้งหมด

ปฏิบัติการยึดอำนาจที่สำเร็จลงอย่างง่ายดายด้วยฝีมือของฝ่ายทหารเป็นหลักทำให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ได้รับการนิยามจากผู้ที่ศึกษาในเวลาต่อมาว่าเป็นการรัฐประหาร²³ และเมื่อได้พิจารณาถึงปัจจัยประกอบด้านอื่น ๆ อาทิ สาเหตุพื้นฐานการปฏิวัติ การรวมกลุ่มของคณะผู้ก่อการและความขัดแย้งส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นภายหลังตลอดจนสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อคณะราษฎรทำการปกครองประเทศ เช่น นโยบายและการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกัน มาตรการที่ใช้ในการแก้ปัญหาบ้านเมือง วิธีการกำจัดกลุ่มผู้ต่อต้านด้วยระบบศาลพิเศษ ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อประมวลกันเข้า จึงทำให้ภาพการปฏิวัติ 2475 กลายเป็นเรื่องของการช่วงชิงอำนาจเพื่อเปลี่ยนตัวผู้นำทางการเมืองเป็นสำคัญ

นัยยะตามข้อสรุปข้างต้นนี้ปรากฏในคำอธิบายที่พบได้ในงานเขียนทางวิชาการ ซึ่งศึกษาเรื่องราวของการปฏิวัติ 2475 อาทิ บ้างก็กล่าวว่า ปฏิวัติ 2475 คือการปฏิวัติของพวกข้าราชการ และผลที่ได้จากการปฏิวัตินี้คือการสร้างระบบการเมืองแบบข้าราชการเป็นใหญ่²⁴ บางรายสรุปว่าสิ่งที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ ปัญหาการพัฒนาทางการเมือง²⁵ เช่นเดียวกับอีกทัศนะหนึ่งที่เสนอว่า “การปฏิวัติ 2475 ทำให้คนไทยได้มีรัฐธรรมนูญ แต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ เพราะไม่ได้เกิดจากความต้องการของคนส่วนใหญ่ และไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจสังคม”²⁶ หรือแม้กระทั่ง “การปฏิวัติ 2475 เป็นเพียงเหตุการณ์ธรรมดา ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในช่วงวิวัฒนาการ

ของการปกครองไทย เป็นเพียงแค่การปฏิรูปทางการปกครอง ไม่ใช่การปฏิวัติทางอุดมการณ์ทางการเมือง หรือเศรษฐกิจสังคมอะไรทั้งสิ้น²⁷ ความหมายนี้แม้จะมีผู้ใช้จำนวนความอธิบายในทางตรงข้าม คือกล่าวว่าการปฏิวัติ 2475 “เป็นการพลิกแผ่นดินของพวกขุนนางกับราชกร”²⁸ แต่ราชกรที่ปรากฏในรายละเอียดของคำอธิบายก็คือ กลุ่มข้าราชการที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์

นานาทัศนะตามที่นำเสนอมานี้ เป็นการสรุปผลการศึกษายาได้ข้อจำกัดของข้อมูลที่ถูกตีกรอบให้อยู่ในแวดวงของ “กลุ่มผู้นำ” เช่นเดียวกับปัญหาที่ใช้เป็นเงื่อนไขในการปฏิวัติ ซึ่งชวนให้คิดว่าเป็นเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์ของคณะผู้ก่อการเป็นสำคัญ คำถามที่ตามมาก็คือ ความเดือดร้อนของประชาชนเป็นเพียงข้ออ้าง เป็นฉากประกอบ หรือเป็นสภาพการณ์จริงในสังคมไทยขณะนั้น

ประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิวัตินั้น หากใช้ตามนัยยะของการใช้พลังจากขบวนการประชาชนเพื่อกระทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็นับเป็นเรื่องที่มีอาจใช้อธิบายสังคมไทยก่อนปี พ.ศ. 2475 ซึ่งยังคงเงื่อนไขของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และขีดจำกัดในด้านการพัฒนา ไม่เอื้อต่อการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ หากแต่เสียงสะท้อนของความทุกข์ยาก ปัญหาอันเนื่องมาแต่ความผิดพลาดของการบริหารบ้านเมืองของผู้นำในขณะนั้น หรือความไม่พึงพอใจต่อระบบเดิม ตลอดจนรวมทั้งความคิดเห็นในการแสวงหาระบบใหม่ที่ดีกว่า เหล่านี้เป็นความรู้สึกร่วมของราษฎรไทย อย่างน้อยที่สุดในเมืองหลวงของประเทศ เป็นสิ่งที่ควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจัง

อนึ่งการศึกษาวิจัยในส่วนที่เป็นความคิดเห็นของประชาชน หรือที่งานบางเรื่องใช้คำว่า “ราษฎร” นั้น ปรากฏว่ามีผู้ริเริ่มไว้บ้างแล้ว เช่น การศึกษาถึงกระแสความคิดเห็นของประชาชนในช่วงเวลา 10 ปีก่อนและหลังการปฏิวัติ 2475 โดยพิจารณาผ่านข้อมูลประเภทฎีกาแสดงความคิดเห็น²⁹ และก่อนหน้านั้นก็มีนักวิชาการสาขารัฐศาสตร์ได้เสนอผลงานเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสังคมไทย โดยตั้งข้อสังเกตในส่วนที่เป็นความคิดปฏิกริยาจากประชาชนว่า เป็นเรื่องของการสั่งสมอันยาวนาน โดยยกตัวอย่างข้อมูลที่เป็นบทความในหนังสือพิมพ์ที่จำหน่ายเผยแพร่

ในยุคสมัยนั้น³⁰ แม้จะเป็นเพียงการคัดเฉพาะข้อความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย แต่ก็เป็นข้อมูลที่ชวนให้เกิดความรู้สึกอยากติดตามศึกษาต่อไป ไม่เฉพาะแต่ส่วนที่เป็นภาพสะท้อนของความคิดปฏิกิริยาต่อระบบการเมืองเท่านั้น หากถ้าความคิดเห็นจากข้อเขียนในหนังสือพิมพ์จะสามารถบ่งบอกถึงบรรยากาศและสภาพปัญหาในสังคมไทยก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมโนทัศน์เรื่องการปฏิวัติ 2475 ก็คงจะได้ภาพที่สมบูรณ์กว่าที่แล้่วมา และนี่คือจุดมุ่งหมายของรายงานวิจัยฉบับนี้

เชิงอรรถบทที่ 1

1. งานเขียนของกลุ่มนี้มี

✓ ประยูร ภมรมนตรี, *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
บรรณกิจ, 2518.

✓ ปรีดี พนมยงค์, "เกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" ใน *รัฐศาสตร์*
14 ฉบับปฏิวัติและประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือยูงรำแพน, 2517.

✓ ปรีดี พนมยงค์, *ความเป็นอนิจจังของสังคม*. พระนคร : สำนักพิมพ์เกวียนทอง, 2501.

✓ บุญญาคุณ ปุณณะวงศ์, พระ. (อดีต พล.ต.ต. ชลอ ศรีศรากร) "ทำไมจึงเปลี่ยนแปลง
การปกครอง พ.ศ. 2475" *วารสารธรรมศาสตร์*. 13 : 1. (มีนาคม 2527)

✓ ทรงสุรเดช, นายพันเอกพระยา. "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75" ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย*
: บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475 - 2500. สมาคมนักข่าว
แห่งประเทศไทย, ผู้รวบรวม. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516.

2. งานเขียนของกลุ่มนักสังเกตการณ์ร่วมสมัย มีอาทิ

✓ กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*. พระนคร : สำนักพิมพ์จำลองสาสน์,
2490.

นิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. *เมืองนิมิตรและชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง*. พระนคร :
อักษรสัมพันธ์, 2513.

✓ ทรงสุจริต นวรัตน์, ม.ร.ว. และนิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. *พรรคการเมืองสยาม*
และต่างประเทศ. พระนคร : โรงพิมพ์เจตนาผล, 2481.

✓ วิจิตรวาทการ, หลวง. *การเมืองการปกครองของกรุงสยาม*. พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยใหม่, 2475.

3. งานเขียนของนักเขียนอิสระรุ่นหลังมี เช่น

จำรัส สุขุมวัฒน์, *แผนการปฏิวัติเล่าโดยพระประศาสน์พิทยายุทธ์*. พระนคร : รัฐภักดี,
2491.

เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี : รัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก. พระนคร : โรงพิมพ์ศิลปอักษร, 2500.

ประเสริฐ บัททะสุนทร, ผู้รวบรวม. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). พระนคร : ชุมชุมช่าง, 2517.

ไทยน้อย, (นามแฝง) ประสบการณ์ 34 ปี แห่งระบอบประชาธิปไตย. พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2509.

ไทยน้อย, (นามแฝง) พระยาพหล. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2497.

ว.ช. ประสงค์, แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้าฯ. พระนคร : โรงพิมพ์ผดุงชาติ, 2505.

✓ วิเทศกรณี, (นามแฝง) ยุคทมิฬ. พระนคร : โอเดียนการพิมพ์, 2507.

สิริ เปรมจิตต์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบประชาธิปไตย 30 ปี. พระนคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2505.

เสถียร สุกใสณ, ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์. พระนคร : สำนักพิมพ์วิชรินทร์, 2514.

ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2526.

สมุทร สุรักชะกะ, 26 การปฏิวัติไทยและรัฐประหารสมัย 2089-2507. พระนคร : โรงพิมพ์สื่อการพิมพ์, 2507.

หลุย คีรีวัตร, ประชาธิปไตย 17 ปี. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2493.

4. ประเด็นที่ใช้เป็นกรณีศึกษาอาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มโดยประมาณคือ กระบวนการและผลกระทบของการปฏิวัติ 2475. งานวิชาการที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, ปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2514.

เจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์, "ผลสะท้อนของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่มีต่อกระบวนการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2490" ใน การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.

ชาติชาย พณานานนท์, "การเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย พ.ศ. 2475" ใน *การปฏิวัติครั้งสำคัญของโลก*. วุฒิชัย มูลศิลป์ และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2526.

นัยนา หงษ์ทองคำ, "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

แถมสุข นุ่มนนท์, "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." ใน *การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

วิณา มโนพิโมกษ์, "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ศิริรัตน์ นิละคุปต์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว 24 มิถุนายน 2475" *วารสารธรรมศาสตร์*. 11 : 2. (มิถุนายน 2525)

อนันต์ แจ็งกลีบ, "การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย" คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2507.

✓ Batson, Benjamin, "*Siam's Political Future : Documents from the End of the Absolute Monarchy*" (Cornell, Southeast Asia Program Data Paper) No. 36 July 1974.

✓ Thawatt Makarapong, *History of Thai Revolution : A Study in Political Behavior*. Bangkok : Chalermnit, 1972.

ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองหรือนโยบายของกลุ่มผู้ปกครองและ/หรือกลุ่มปฏิบัติการ ผลงานในกลุ่มนี้มีเช่น

ชาญชัย รัตนวิบูลย์, “บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.” ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519.

มล. วลัยวิภา จรูญโรจน์, “แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สุวดี เจริญพงศ์, “ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สนธิ เตชานันท์, ผู้รวบรวม. แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2519.

ศึกษาประเด็นอื่น ๆ ที่นำมาสู่การปฏิวัติ 2475 มีอาทิ

มยุรี นกยูงทอง, “ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

สิริรัตน์ เกตุขเจียร, “บทบาททางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พ.ศ. 2446 - พ.ศ. 2475)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

5. รong ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

แถมสุข นุ่มนนท์, การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

6. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 : พรหมแดนแห่งความรู้” วารสารธรรมศาสตร์ 11 : 2 (มิถุนายน 2525) หน้า 7-35.

ชัยวัฒน์ บุณนาค, “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 : พรหมแดนแห่งความรู้” ใน *คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย*. รายงานการสัมมนาผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 1 จัดโดยสำนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกับคณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยเกริก. (9-10 พฤษภาคม 2528)

7. เกียรติชัย พงษ์พานิช, อ้างแล้ว, หน้า 68.
8. เฟิงอ้าง, หน้า 10.
9. ชาญชัย รัตนวิบูลย์, อ้างแล้ว, หน้า 97.
10. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 184.
11. Thawatt Makarapong, op. cit., pp. 79-80.
เกียรติชัย พงษ์พานิช, อ้างแล้ว, หน้า 78-79.
12. เฟิงอ้าง.
13. Batson, Benjamin, op. cit., pp. 53-54.
14. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 170.
15. เฟิงอ้าง, หน้า 26.
16. ชชาติชาย พฒานานนท์, อ้างแล้ว.
17. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ขัตติยา กรรมสุต. รวบรวม. เอกสารการเมืองการปกครองไทย*. พระนคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518 บทนำ.
18. ชัยวัฒน์ บุณนาค, อ้างแล้ว, หน้า 13.
19. เฟิงอ้าง, หน้า 19.
20. เฟิงอ้าง, หน้า 3.
21. เตือน บุณนาค, *ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : โพร้สามต้นการพิมพ์, 2517. หน้า 49.
22. สุภา ศรีชัย, “ปฏิวัติ 24 มิถุนายน : ยุทธวิธีจากระบวรการครั้งแรกของไทย” *ปาจารย์สาร* 8 : 3. (มิถุนายน-กรกฎาคม 2524)
23. *ปาจารย์สาร* เล่มเดียวกัน. บทนำ.
24. Thawatt Makarapong, op. cit., pp. 244-245.

25. เจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 515-518.

เกียรติชัย พงศ์พานิช, อ้างแล้ว, หน้า 279.

26. กรมพล ท่องธรรมชาติ, *วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2524.

27. แถมสุข นุ่มนนท์, อ้างแล้ว, หน้า 29-32.

28. วิจิตรวาทการ, หลวง. อ้างแล้ว.

29. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480.” *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2528.

30. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 177.